

ВИДИ РОДУ *BRYUM* HEDW. (*BRYOPHYTA*) НА ПОЛТАВЩИНІ

Сагайдак В.Р.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Науковий керівник – Гапон С.В., доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Одним із важливих аспектів біологічних досліджень в Україні є вивчення окремих систематичних груп мохоподібних. Це стосується певних видів, родів, родин, адже, судячи з аналізу літературних джерел біологічного змісту, кожен вид мохоподібних відіграє важливу роль у формуванні мохового покриву. Хоча деякі окремі види виділяються своєю участю як у складі бріофлори певного регіону, так і формуванні мохового покриву. До таких родів на Полтавщині належить рід *Bryum* Hedw., окремі види якого досить поширені, але в межах досліджуваного регіону він є недостатньо вивченим. Тому метою нашої роботи і є дослідження видів роду *Bryum*, виявлення їх морфолого-анатомічних та еколого-ценотичних особливостей, встановлення особливостей їх поширення.

Матеріалами для написання роботи є аналіз біологічного гербарію (зразки мохів роду *Bryum*) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, зібрані переважно професором Гапон С. В. та іншими колекторами в межах Полтавської області.

У результаті наших досліджень встановлено, що на Полтавщині (за матеріалами гербарію та аналізу літературних джерел) є шість видів роду *Bryum*. Це *Bryum palléscens*, *Bryum caespitícium*, *Bryum capilláre*, *Bryum argénteum*, *Bryum morávicum*, *Bryum pseudotriquétrum*.

Нижче подаємо описи морфолого-анатомічних та еколого-ценотичних особливостей виявлених видів.

Брій бліднуватий – *Bryum palléscens* Schleich. ex Schwaegr.

Дернинки зеленого кольору, в середині – червоного, пухкі, до 3 см заввишки. Стебло щільно вкрите лисками. Нижні листки яйцевидної форми, а верхівкові – яйцевидно-ланцетні. Вони більші за розміром, загострені, скручені, сухі та мають широку жовту облямівку. У цих листочків жилка потужна, червоного кольору, яка звужується до верхівки. Клітини листка ромбічні або ромбічно-шестигранні, а при основі – прямокутні, червоні.

Ніжка спорогону також червона, 1-3 см заввишки. Коробочка коричневого кольору, нахилена, булавовидно-грушевидної форми, має довгу ніжку. Кришечка загострена, опукла та блискуча. Урночка широка, відпадає. Зубчики зовнішнього перистому блідожовті, а внутрішнього – жовті, вузько облямовані. Війки мають довгі придатки.

Брій бліднуватий – дводомна рослина. Мешкає на піщаному субстраті, на стінах канав та на вологих, вкритих гумусом скелях. По всій Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений у таких районах: Гадяцький, Диканський, Полтавський [2].

Брій дернистий – *Bryum caespiticium* Hedw.

Дернинки блідо- або жовто-зеленого кольору, до 2-3 см заввишки, утворюють подушки. Стебло щільно вкрите листками, розгалуджене. Нижні листки дрібні, мають ланцетну форму, а верхівкові – значно більші, видовжено-яйцевидно-ланцетоподібної форми, загострені, цілокраї та мають слабо виражену облямівку. У цих листочків жилка потужна, внизу червона, а до верху жовтіє. Клітини на верхівці та по краях – лінійні, під верхівкою – видовжено-ромбічні, а при основі листка – прямокутні, червоного кольору. Спорогон знаходиться на ніжнофіолетовій ніжці, висотою 2-4 см. Коробочка темнокоричневого кольору, звисаюча, короткогрушевидної форми. Кришечка коричнева, блискуча, короткоконічної форми з бородавкою. Урночка легко відпадає. Зубці зовнішнього перистому темно-жовті, широко облямовані; внутрішній перистом жовтуватий.

Брій дернистий – дводомна рослина. Мешкає на камінні, стінах, солом'яних дахах та на сухих і вологих субстратах. Широко поширений по Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений у більшості районів області (Гадяцький, Диканський, Кобеляцький, Полтавський та ін.). Широко поширений вид [2].

Брій волосконосний – *Bryum capillare* Hedw.

Дернинки зеленого кольору, в середині – коричневого, до 3 см заввишки. Стебла утворені з одного або декількох листяних пагонів. Верхівкові листки великі, цілокраї, загострені й зібрані майже розеткою. Вони мають облямівку з прозенхімних клітин жовтуватого або коричневого кольору. Всі інші листочки скручені та сухі. Жилка потужна, червоного або коричневого кольору, до верху звужується. Клітини листка пухкі, тонкостінні, ромбічної форми, в основі – прямокутні, червоні.

Спорогон на червоній ніжці, висотою 2-4 см. Коробочка суха й відкрита, коричневого кольору, розміщена горизонтально. Кришечка велика, конічної форми з бородавочкою.

Брій волосконосний – дводомна рослина. Мешкає на лісовому ґрунті та камінні, біля старих дерев, на дерев'яних спорудах та дахах. По всій Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений у таких районах: Гадяцький, Диканський, Зіньківський, Котелевський, Полтавський, Шишацький та ін. [2].

Брій сріблястий – *Bryum argenteum* Hedw.

Дернинки щільні, вологі – блакитно-зеленого кольору, а сухі – сріблясто-зеленого, блискучі, від 1-2 до 3 см заввишки. Стебло тонке, розгалуджене. Нижні листки загострені, дрібні, округлояйцевидної форми з безбарвною верхівкою. Верхівкові – видовжені та на кінці звужені, цілокраї, не облямовані. Жилка тендітна та тоненька, закінчується в середині листочка. Клітини листка ромбічні, при основі – прямокутні, червонуваті.

Ніжка спорогону 1-2 см заввишки, фіолетово-червоного кольору. Коробочка звисаюча, циліндричної форми, темно-червоного кольору, суха – майже чорного. Кришечка конічна, урnochка легко відпадає. Часто вегетативно розмножується вивідковими бруньками, які легко відпадають.

Брій сріблястий – дводомна рослина. Мешкає на сухому піщаному субстраті, у полі, канавах, на стінах. По всій Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений в усіх районах області [2].

Брій моравський – *Bryum morávicum* Podp.

Дернинки зеленого кольору, в середині – коричневого до 3 см заввишки. Стебло розгалуджене. Листки великі, загострені, на верхівці зубчасті й зібрані майже розеткою. Вони облямовані прозенхімними клітинами жовтуватого кольору. Жилка потужна, червоного або коричневого кольору, закінчується на верхівці листка. Клітини листка пухкі, тонкостінні, ромбічної та шестигранної форми, при основі – прямокутні, червоного кольору. В пазухах верхівкових листків знаходяться багаточисленні вивідкові нитки коричнево-зеленого кольору.

Спорогон має червону ніжку, висотою 2-4 см. Коробочка суха й відкрита, коричневого кольору, розміщена горизонтально, рідко – звисаюча. Кришечка велика, конічної форми з бородавочкою.

Брій моравський – дводомна рослина. Мешкає на затінених місцях, особливо на скелях. По всій Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений у низці районів: Гадяцький, Диканський, Зіньківський, Котелевський, Лубенський, Миргородський, Полтавський, Шишацький [2].

Брій несправжньотригранний – *Bryum pseudotriquétrum* (Hedw.) P. Gaertn. et al.

Дернинки оливково- або коричнево-зеленого кольору, щільні, високі, нерідко вище 10 см. Стебло потужне, прямостояче, слабо гіллясте. Вологі листки відстовбурчені та віддалені, а сухі – хвилясто вигнуті та скручені. Нижні – широко-яйцевидно-ланцетної форми, до верху збільшуються, скручені, а верхівкові – жовтого або коричневого кольору, видовжено-ланцетної форми, на кінці загострені, по краю облямовані. Жилка червона, потужна, закінчується на верхівці листка. Клітини ущільнені, ромбічно-шестигранної форми, при основі прямокутні, червоні.

Ніжка спорогону ніжнофіолетового кольору, від 2 до 8 см заввишки. Коробочка звисаюча, видовжено-булавовидної або майже циліндричної форми, коричневого кольору, з видовженою шийкою. Кришечка загострена, опукла, блискуча. Зубчики зовнішнього перистому жовті, при основі червоні, з широкою облямівкою, а внутрішнього – лише жовті. Війки з довгими придатками. Спори жовто-зелені, тонкобородавчасті.

Брій несправжньотригранний – дводомна рослина. Мешкає на болотах.

По всій Україні [1, 3].

На Полтавщині відмічений у низці районів: Кобеляцький, Котелевський, Лохвицький, Лубенський, Полтавський [2].

Проведений нами аналіз екологічних особливостей виявлених видів дозволив встановити відповідні екоморфи. Так за відношенням до світла серед видів роду переважають геліосціофіти (чотири види, 66,7%), геліофітів – два види (33,3%). За відношенням до вологи є ксерофіти, мезофіти (по два види, по 33,3%), мезогігрофіти (один вид – *Bryum morávicum*) та гігрофіт (один вид – *Bryum pseudotriquétrum*). За типом субстрату це переважно епігеї, деякі можуть селитися на кількох типах субстратів (стовбурах дерев, дахах, камінні). Види роду Бріум приурочені переважно до лісових, лучних ценозів, зрідка болотних (*Bryum pseudotriquétrum*). Види *Bryum argénteum*, *B. caespitícium* є космополітами.

Список використаних джерел:

1. Бойко М. Ф. Чекліст мохоподібних України. Херсон: Айлант, 2008. – 232. – С. 130–134.
2. Гапон С. В., Гапон Ю. В. Конспект мохоподібних Лісостепу України *Bryophyta*: класи *Polytrichopsida*, *Tetraphidopsida*, *Bryopsida*). Частина II.– Полтава : ФОП Кулібаба, 2017. – С. 368.
3. Лазаренко А. С. Определитель листовных мхов Украины. Изд-во АН УССР, 1955. – С. 283–293.